

НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО

КОТОВА ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК: 130+7.01+477.74

**НОНКОНФОРМІЗМ
В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ ОДЕСИ
ЯК ЯВИЩЕ КУЛЬТУРИ 60-80-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ**

Спеціальність 26.00.01 – теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ - 2008

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі живопису та історії мистецтва Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського Міністерства освіти і науки України (Одеса)

Науковий керівник: кандидат мистецтвознавства, професор

ГОРБАЧОВ Дмитро Омелянович

професор кафедри суспільних наук,

Київський національний університет театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого

Міністерства культури і туризму України

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор

ГОЛУБЕЦЬ Орест Михайлович

професор кафедри кераміки,

Львівська національна академія мистецтв

Міністерства освіти і науки України

кандидат мистецтвознавства

АВРАМЕНКО Олеся Олександрівна

завідуюча лабораторією візуальних практик,

Інститут проблем сучасного мистецтва

Академії мистецтв України (Київ)

Захист відбудеться «26» листопада 2008 р. о 18 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.005.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук у Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського за адресою: 01001, м. Київ-1, вул. Архітектора Городецького, 1-3/11.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського за адресою: 01001, м. Київ-1, вул. Архітектора Городецького, 1-3/11

Автореферат розісланий: «23» жовтня 2008 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

кандидат мистецтвознавства, доцент

І. М. КОХАНИК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасне українське суспільство повертається до занедбаних у роки тоталітаризму цінностей, в ієрархії яких одне з перших місць посідає свобода. Завдяки мистецькому нонконформізму 1960-80-х рр. традиції свободи, інакомислення, індивідуалізму збереглися в українській культурі та стали підґрунтям для її оновлення в наші дні. Нонконформістське мистецтво 1960-80-х рр., що виборювало нове розуміння краси, уникнуло крайнощів формалістичного нігілізму і тоталітарної естетики соціалістичного реалізму. Його естетичні пошуки призвели до появи нових форм і вироблення нових засобів мистецького мислення.

Протягом останніх років зростає суспільний інтерес до вітчизняного нонконформізму, на тлі якого особливо помітною є відсутність культурологічного аналізу мистецького нонконформізму Одеси. Попри те, що окремі прояви цього непересічного культурного феномена знайшли висвітлення в численних публікаціях вітчизняних мистецтвознавців і художніх критиків (О. Авраменко, А. Ахмерова, Т. Басанець, О. Голубець, Є. Голубовський, Л. Медведєва, О. Петрова, О. Савицька, Г. Склярєнко, О. Тарасенко, О. Федорук й ін.), теоретико-культурологічний його аналіз досі не здійснений.

Дослідження регіональної специфіки мистецького нонконформізму 1960-80-х рр. дає можливість виявити нові грані закономірностей появи та розвитку цього непересічного феномену, визначити в ньому загальне й особливе, з'ясувати його місце в загальнокультурному контексті. Звернення до дослідження мистецького нонконформізму Одеси обумовлено тим, що саме в ньому найяскравіше проявилось характерне для нонконформізму в цілому співвідношення традицій та оновлення. Волелюбний дух Одеси здавна приваблював митців-новаторів (Салони Іздебського, «Незалежні» тощо). Одеський мистецький нонконформізм 1960-80-х рр., що частково успадкував традиції ТЮРХ, водночас був пов'язаний із західноєвропейською художньою традицією. Порівняно з іншими містами України (Київ, Львів), де нонконформісти були більш розрізненими, в Одесі виникла група митців, що створила певну конкуренцію Спілці художників, що представляла офіційне мистецтво.

У контексті новітньої культурологічної парадигми переосмислюються підходи до явищ мистецтва, а головне, в умовах відсутності опозиції «офіційне/неофіційне мистецтво», виникає можливість більш об'єктивно проаналізувати нонконформізм як явище культури в його регіональному аспекті на засадах культурологічних ідей ХХ-ХХІ ст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалося в межах наукової теми кафедри живопису та історії образотворчого мистецтва «Співвідношення традицій і новаторства в розвитку художньо-педагогічної освіти у студентів образотворчого профілю», яка входить до тематичного плану науково-дослідних праць Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою університету 30. 01. 2003 (протокол № 6).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є виявлення загальних закономірностей та регіональних особливостей нонконформізму як явища культури на матеріалі образотворчого мистецтва Одеси 1960-80-х рр.

Відповідно до цього в дисертації поставлені такі задачі:

- уточнити зміст поняття нонконформізму як явища культури;
- виявити закономірності й особливості виникнення та розвитку мистецького нонконформізму одеського культурного регіону в контексті неофіційного мистецтва України 1960-80-х рр.;
- розширити історико-фактологічну базу та ввести до наукового обігу нові джерела знань про мистецький нонконформізм, а саме зібрати та проаналізувати емпіричний матеріал щодо концепцій і творчості одеських митців;
- показати специфіку неофіційного мистецтва Одеси (основні принципи, акції, особистості);

- проаналізувати (за стилістикою, видами та жанрами) творчість групи митців-нонконформістів Одеси;
- дослідити нонконформістське мистецтво Одеси як цілісний феномен у контексті світової культури 1960-80-х рр.

Об'єктом дослідження є культурна ситуація 1960-80-х рр.

Предметом дослідження є нонконформістське образотворче мистецтво Одеси.

Теоретико-методологічна база дослідження. Відповідно до поставлених задач до аналізу явища мистецького нонконформізму в Одесі було застосовано загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціально-наукові методи дослідження.

Вихідною посилкою для дослідження став системний підхід. Мистецький нонконформізм одеського культурного регіону розглядається як складова частина українського неофіційного мистецтва у контексті загальносвітової культури. До загальнонаукових методів відносяться діалектичний та логічний методи, які були необхідні для виявлення причин і наслідків явища мистецького нонконформізму, у визначенні загального й особливого в нонконформізмі одеського культурного регіону в світовому контексті.

Міждисциплінарність дослідження проявилась через застосування історико-описового, іконологічного, біографічного, інтерпретаційного, мистецько-генетичного та компаративного методів. Компаративний метод був використаний для зіставлення конформізму й нонконформізму з іншими суспільними та культурними явищами різних регіонів України, Росії, світу, історико-описовий – для простеження еволюції та трансформації нонконформізму в часі, емпіричний – в інтерв'ю, перегляді робіт і обговоренні творчих концепцій митців, біографічний – для виявлення характерних рис світосприймання одеського мистецького нонконформізму в персоналіях, іконологічний – для розкриття образно-символічного змісту, інтерпретації творів одеських нонконформістів, метод мистецької генези – у дослідженні зв'язку нонконформістського мистецтва з модерністськими течіями світового мистецтва. Основним спеціально-науковим методом став мистецтвознавчий формально-стильовий метод, який був застосований для дослідження співвідношення форми та змісту, своєрідності образотворчого нонконформістського мистецтва одеського культурного регіону.

У дисертації використані фундаментальні світові й вітчизняні дослідження з проблем культурології (Х. Ортега-і-Гассет, Б. Гройс, М. Попович, О. Якимович), філософії (А. Камю, Ж. П. Сартр, М. Бердяєв, Г. Сковорода), психології (З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг), мистецтвознавства (А. Боніто Оліва, О. Голубець, О. Медведева, О. Петрова, О. Савицька, Г. Склярєнко, О. Федорук й ін.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше:*

- у науковий обіг уведено: маловідомі матеріали приватних архівів одеських митців, мистецтвознавців та колекціонерів, архіву дисертанта (матеріали інтерв'ю з 25 учасниками нонконформістського руху);
- виявлені закономірності та особливості виникнення та розвитку одеського мистецького нонконформізму;
- досліджено мистецький нонконформізм Одеси в цілісності й контекстних зв'язках зі сферами культури (філософією, історією, політикою, естетикою) і, у рамках культури, родами мистецтва (літературою, музикою, театром, кінематографом);
- комплексно та в персоналіях проаналізовано стилістично-композиційні та жанрово-видові особливості образотворчого нонконформістського мистецтва Одеси в часовій трансформації, висвітлено світоглядні й стилістичні особливості одеського мистецького нонконформізму;
- розглянуто одеський мистецький нонконформізм у контексті світових культурних процесів 1960-80-х рр. Простежено еволюцію авангардистських тенденцій: наступність в Одесі андерграунду з авангардом початку століття (й традиціями «південноруської» школи), а також вплив нонконформізму на подальші напрямки: постконцептуалізм 1980-х і трансавангард 1980-90-х рр.;

- зроблено ілюстративний додаток маловідомих архівних фотографій і творів митців-нонконформістів Одеси досліджуваного періоду (більше 300 одиниць);
отримали подальший розвиток:
- розкриття змісту поняття мистецького нонконформізму;
- визначення специфіки українського мистецького нонконформізму в контексті світової культури 1960-80-х рр.;
- вивчення феномену трансформації модернізму - нонконформізму - постмодернізму у контексті культури ХХ ст.;
удосконалено:
- науковий аналіз нонконформізму як явища культури в його регіональному аспекті;
- хронологію неофіційних акцій одеських митців-нонконформістів;
- розкриття приналежності одеського мистецького андерграунду 1960-80-х рр. як до національного, так і до світового мистецтва.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані в процесі вивчення теорії та історії української культури, образотворчого мистецтва, слугувати методологічною базою для подальшої розробки проблем, пов'язаних з явищем нонконформізму й неофіційного мистецтва в контексті ХХ ст., осмисленням сучасної української культури й мистецтва. Матеріали дисертації рекомендуються для використання як у науковій, так і в навчальній діяльності, для підготовки кваліфікаційних робіт, спецкурсів, у творчих мистецтвознавчих лабораторіях, у створенні виставкових каталогів.

Апробація результатів дослідження. Головні положення і висновки дисертації було викладено у публікаціях і доповідях на міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрямки розвитку професійної освіти» (Одеса, 2002), міжнародній конференції «Сучасне мистецтвознавство. Соціум - Ідея - Теорія - Практика» (Київ, 2004), міжнародній науково-теоретичній конференції «Українська культура в контексті світових глобалізаційних процесів» (Київ, 2004), науково-практичній конференції «Інтеграція українського мистецтва в європейський та світовий культурний простір» (Київ, 2005), всеукраїнській науковій конференції «Українська культура: питання історії, теорії, методики» (Херсон, 2005), міжнародній науково-практичній конференції «Музей. Історія. Одеса» (Одеса, 2006), III міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика управління педагогічними процесами» (Одеса, 2007).

Публікації. Основні положення й висновки дисертації відображено в шістнадцятьох наукових публікаціях, з яких п'ять – статті у фахових виданнях.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обсяг дисертаційного дослідження: 167 сторінок основного тексту та список використаних джерел – 26 сторінок (299 найменувань). Додатки – окрема книга: 178 сторінок (таблиці, 68 сторінок тексту, фото-архів й ілюстрації: репродукції творів митців-нонконформістів Одеси – 90 сторінок; список ілюстрацій – 20 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, вказано основну мету та задачі дослідження, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, відображено апробацію наукової роботи, структуру та обсяг дисертаційного дослідження.

У **першому розділі «Мистецький нонконформізм як складова художньої культури 1960-80-х рр.: теоретичні аспекти»** охарактеризовано поняттєво-категоріальний апарат, надано огляд

літератури за темою, проаналізовано джерельну базу дисертаційного дослідження.

У *підрозділі 1.1 «Поняттєво-категоріальний апарат дослідження»* розглянуто походження терміну «нонконформізм» (від лат. «non + conformis» – той, що не є відповідним, той, що не є одноманітним, той, що не є згодним з...). У культурологічній науці поняття «нонконформізм» розшифровується як: інакомислення, бунтарство, незгода з ustalеною ідеологічною чи моральною доктриною держави тощо. Світоглядні основи нонконформізму простежуються у появі «незгодних» в англіканській церкві XVI-XVII ст., а також у культурних: літературних, художніх, музичних (декадентських чи абстракціоністських) експериментах і течіях зламу XIX-XX ст., коли був істотно підірваний авторитет традиції раціоналізму, в ідейно-філософських концепціях кінця XIX - середини XX ст., в теоріях американських і західноєвропейських соціологів, репрезентантах неофрейдистської і екзистенціальної філософії.

У СРСР термін «нонконформізм» набув актуальності в 1960-ті рр. як синонім культури, альтернативної до офіційної (із загальноприйнятим методом соціалістичного реалізму). Терміни «андерграунд» і «контркультура» є західного походження, натомість терміни «неофіційне мистецтво», «дисидентство», «шістдесятництво» позначають суто вітчизняні явища. Поняття «нонконформізм», «неофіційне мистецтво», «андерграунд», «інше мистецтво», «шістдесятництво», «дисидентство» є суміжними, близькими за змістом, однак із нюансами різних значень. Поняття «нонконформізм», на наш погляд, є більш універсальним, багатограним і частіше вживається в мистецтвознавстві, культурології, соціології, де воно означає «неофіційне мистецтво», «дисидентство», «шістдесятництво» й «андерграунд», які мають чіткі часові рамки та прив'язані до певного регіону.

Підрозділ 1.2. «Історіографія та джерельна база дослідження» присвячено аналізу літератури та джерел за темою.

Джерельна база дисертаційного дослідження включає декілька блоків інформаційних матеріалів: 1) образотворчі об'єкти, а саме – живопис, малюнки, скульптуру, монументальні твори (всього переглянуто та проаналізовано близько 1000 одиниць); 2) документальні матеріали, а саме: спогади; інтерв'ю; фотоматеріали, каталоги з вступними статтями, буклети виставок, архівів та фондів бібліотек і музеїв Одеси, Києва, Львова, Москви, Санкт-Петербурга; 3) приватні архіви художників Одеси, діячів культури, мистецтвознавців, художніх критиків (всього – 30 архівів), а також власний архів дисертанта, до якого увійшли матеріали, взяті автором інтерв'ю з 25 одеськими художниками, мистецтвознавцями та художніми критиками; 4) матеріали преси (значний обсяг зазначеного архівного матеріалу вперше уводиться в науковий обіг).

Проаналізовані соціально-філософські дослідження явища нонконформізму (Х. Арндт, Е. Канетті, А. Камю, Ж. П. Сартр, М. Бердяєв), дихотомії елітарного - масового (Д. Белл, Р. Гвардіні, М. Маклюєн, Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гассет, А. Шопенгауер, О. Шпенглер), а також позицію соціально-критичної школи (Е. Фромм, Г. Маркузе). У дисертації «Конформізм і нонконформізм як соціокультурні феномени» Г. Е. Ібрагімов з позиції соціолога розглянув конформізм і нонконформізм як інтегративні, взаємододаткові, а не сепаратно існуючі феномени.

В аналізі нонконформізму як явища культури дисертант також опирався на культурологічні дослідження. Перші роботи з цієї проблеми написали західні дослідники П. Цеклоша та І. Мід, пізніше ґрунтовне дослідження зробив А. Боніто Оліва. Значні досягнення у вивченні нонконформістських проявів у мистецтві здійснили вітчизняні культурологи: В. Крючкова, О. Кукаркін, І. Кулікова, Л. Левчук, Н. Маньковська, Л. Рейнгардт, хоча й частково заідеологізовані соцреалістичною доктриною до кінця 1980-х рр., і після 1990-х: Є. Бистрицький, С. Кримський.

Для дослідження методологічного підґрунтя стилістики митців-нонконформістів було проаналізовано сучасні праці з теорії, історії та естетики авангардизму, модернізму та постмодернізму (А. Бичко, В. Бичков, Д. Горбачов, Т. Гуменюк, Т. Гундорова, Н. Канішина, О. Кашуба, О. Кривцун, В. Личкова, Л. Матвєєва, О. Найден, А. Оленська-Петришин, С. Павличко, О. Петрова, Ю. Ричкова, Л. Сауленко, О. Тарасенко).

У плані історико-мистецтвознавчих студій необхідно відзначити праці Є. Барабанова, І. Кабакова, В. Мізіано, Н. Молевої, В. та М. Тупіциних, М. Шашкіної та деяких інших авторів, присвячені дослідженню існування в далекому радянському середовищі ізольованого й переслідуваного «таємного братерства» нонконформістів. Заслужують на особливу увагу твори Б. Гройса, О. Морозова, О. Якимовича, де розглядається проблема розширення змістовності образотворчого мистецтва, містяться висновки про есхатологічну семантику неофіційної культури 1960-80-х рр. у контексті ХХ ст.

Одними з перших ґрунтовних досліджень українського нонконформістського мистецтва стали праці М. Мудрак. Історіографічний аналіз нонконформізму в українському образотворчому мистецтві 1960-х рр. зроблено Л. Медведєвою. Серед вітчизняних дослідників цього явища найпомітнішими є постаті: О. Голубець, Г. Заварова, В. Личкова, В. Лобановський, Л. Медведєва, О. Найден, Г. Склярєнко, В. Сидоренко, О. Петрова, М. Попович, О. Титаренко, О. Федорук й ін.

Визначення особливостей одеського мистецького нонконформізму стало предметом дослідження в основному одеських авторів (А. Ахмерова, В. Басанець, Є. Голубовський, М. Жаркова, С. Князєв, Ф. Кохріхт, М. Рашковецький, Л. Сауленко, О. Шелестова). Особливо слід відмітити внесок вчених Т. Басанець, О. Савицької, О. Тарасенко, які опрацювали мистецтвознавчий аспект даної проблеми.

Аналіз літературних джерел дозволив зробити висновок про недостатню кількість ґрунтовних наукових праць, які висвітлюють нонконформізм в образотворчому мистецтві Одеси в контексті культури 1960-80-х рр.

У підрозділі 1.3 «Культурно-історична динаміка мистецького нонконформізму: співвідношення з модернізмом» простежено традицію формотворних елементів, теорію та історію модернізму, авангарду й авангардизму як складових стилістичних компонентів основи мистецького нонконформізму та їхній зв'язок із трансавангардом. Відзначено, що вітчизняний мистецький нонконформізм 1960-80-х рр. є продовженням традиції авангардизму, яка була перервана офіційною ідеологією соцреалізму. Для визначення різних течій мистецтва нонконформістів проведено аналіз напрямків модернізму ХХ ст.

Повернення мистецтва модернізму в культурний простір України (неоавангард 1960-70-х рр., постмодернізм 1970-80-х рр., трансавангард 1980-х рр.) не було лише наслідком зміни політичного клімату чи імітацією художніх явищ Заходу або реакцією на науково-технічний прогрес. Закони саморозвитку мистецтва вибудовували життєво необхідні мистецькі форми, індивідуальні моделі світу.

Методологічні основи, ідеї авангарду, стилістика модернізму втілилися в нонконформізмі 1960-80-х рр. у нових законах відтворення композиційних принципів за допомогою роботи з первинними елементами художньої мови, у самоцінності твору, у розмиванні кордонів між мистецтвом і реальністю (колаж, інсталяція), у становленні нового стилю в монументальному та станковому мистецтві, у сценографії, кінематографії, музиці, поезії, у здійсненні програми «відкритого» твору мистецтва, у режисованих виступах самих творців перед глядачами (художні акції, перформенси), у становленні світосприймання: взаємозв'язку індивідуального (духовного, елітарного) та колективного (масового) свідомого й несвідомого тощо.

У підрозділі 1.4 «Нонконформістський рух у світовому культурному контексті: до історії питання» досліджено західний нонконформізм. Протистояння конформізму й контркультури було закономірним результатом розвитку світової культури післявоєнного періоду. Загострилися проблеми офіційної культури й субкультури, що переросла в контркультуру, протистояння «батьків і дітей» (молодіжні бунти), масового й елітарного мистецтва. З іншого боку, консервативність тоталітарного суспільства породила нонконформістську контркультуру. Проаналізовано дві тоталітарні ситуації: у СРСР і гітлерівській Німеччині, де авангардне мистецтво було оголошено «антинародним» чи «дегенеративним» мистецтвом і набуло статусу нонконформізму, тобто «гнаного» мистецтва.

Виділено течії та форми світового нонконформізму, що активізувався в 1960-ті переломні роки інтенсивного розвитку науково-технологічної революції: контркультура, студентські бунти, хіпі, бітники, гамлери, нові течії в мистецтві, літературі, музиці (джаз, рок).

Підкреслено вагомість новаторських культуротворчих ідей у творчості діячів світового мистецтва 1960-80-х рр.: у літературі (Ж. П. Сартр, Дж. Д. Селінджер, Р. Барт), у поезії (Е. Паунд, Т. Еліот), у театрі (Е. Йонеско, С. Беккет, Б. Брехт), в архітектурі (Ле Корбюзьє, Л. М. ван дер Рое, Ф. Л. Райт), у музиці (П. Хіндеміт, К. Штокгаузен, В. Сильвестров), у балеті (М. Бежар), у кінематографі (Ф. Фелліні, І. Бергман, К. Муратова), в образотворчому мистецтві (Й. Бойс, М. Ротко, Р. Раушенберг, Е. Ворхол) тощо. Мистецтво почало усвідомлюватися як «модель альтернативного існування», за ви словом А. Боніто Оліви. Середина 1950-х – початок 1960-х рр. на Заході було періодом переходу від абстрактного експресіонізму до поп-арту, в 1960-70-ті рр. виникли численні мистецькі напрямки: «Новий реалізм», оп-арт, кінетичне мистецтво, концептуальне мистецтво, мейл-арт, мінімалізм, «бі дне мистецтво» (арт-повера), ленд-арт, гіперреалізм, хеппенінг, боді-арт, «поведінкове мистецтво», «нарративне мистецтво» тощо. Модерністична епоха перейшла у постмодерністичну. Але всі перелічені напрямки мистецтва реалізувалися в культурному просторі СРСР, в основному, пізніше, з кінця 1970-х рр.

Відзначено, що «субкультура протесту» патрувала переважно сфери музики, живопису, скульптури й інших мистецтв, об'єднаних назвою поп-феномену, в кінематографі – «кіно контестації», у театрі – відмова від життєподібності. У результаті сталася трансформація абстракціоністської, спочатку напівпідпільної течії поп-арту в явище масове. Ідеї, вироблені в 1960-ті рр. у філософії, мистецтві, музиці, театрі, літературі, стали базисом для постмодерністської культури.

Другий розділ «Формування мистецького нонконформізму Одеси в соціокультурному просторі України 60-80-х рр. ХХ ст.» складається з трьох підрозділів і висвітлює специфіку соціокультурної ситуації в Україні в 1960-80-ті рр. та досліджує історію формування одеського мистецького нонконформізму.

У підрозділі 2.1 «Українська культура 1960-80-х рр.: основні центри мистецького нонконформізму» на базі міждисциплінарного, інтегративного характеру методології культурології, системного та онтологічного підходів до розуміння культури як цілісного феномена дається аналіз культурологічних, соціальних, політичних, історичних та мистецтвознавчих аспектів ситуації в Україні в 1960-80-ті рр. Визначено витoki нонконформістського руху, досліджено специфіку й основні центри українського нонконформізму.

«Друге відродження» 1960-х рр. в Україні стало трансгресією «розстріляного відродження» 1920-х – початку 1930-х рр. і пов'язане з «відлигою». 1960-ті рр. стали розквітом вільнодумства, часом «відкриття Європи й Америки», за виразом В. Сильвестрова, що можна порівняти з відкриттям нових континентів у самому мистецтві. За характером творчості й за моральною позицією в мистецтві до українського нонконформізму можна віднести цілу низку діячів культури: у Києві А. Суммар, В. Ламах, Г. Гавриленко, А. Лимарєв, А. Левич, І. Марчук, Ф. Гуменюк, О. Дубовик, А. Горська, у Львові Р. Сельський та К. Звіринський зі своїми школами, «неформальна академія» Ф. Манайла (Ужгород), В. Макаренко (Дніпропетровськ), А. Антонюк (Миколаїв). Серед них – і художники-нонконформісти Одеси.

Український мистецький нонконформізм формувався як регіональні школи з характерними особливостями в численних містах, але провідними центрами образотворчого процесу лишалися Київ, Львів і Одеса.

У підрозділі 2.2 «Особливості культурної ситуації в Одесі в 1960-80-ті рр., передумови виникнення нонконформізму» виявлена специфіка соціокультурної ситуації одеського регіону.

До культурної скарбниці України 1960-80-х рр. належать новаторські пошуки в Одесі: К. Муратової в кінематографі, М. Івницького в театрі, Б. Нечерди в поезії, С. Терентьєва в музиці, групи митців-нонконформістів в образотворчому мистецтві тощо. Значне місце займали одесити в опозиційній антирежимній боротьбі, що підготувало умови для створення незалежної держави.

Для образотворчого мистецтва Одеси властиві передусім камерні жанри (пейзаж, натюрморт і портрет) у більшій мірі, ніж багатофігурні композиції. Більшість митців відчували наступність традицій «південноруської» школи, але вплив модерністських течій виявився досить сильним. В

образотворчому мистецтві Одеси 1960-80-х рр. пануючим, офіційним стилем був соцреалізм (П. Пархет, М. Тодоров, К. Філатов), також був поширений реалізм, що співдіяв з імпресіонізмом (М. Божій, К. Ломикін, В. Синицький, Д. Фрумїна). Існували також: «суворий стиль» (1960-ті рр.), що проявився у творах О. Ацманчука, Ю. Єгорова, В. Токарева, О. Фрейдїна, А. Лози, О. Слешинського, В. Гегамяна, фольклоризм з українськими національними рисами, втілюваний у творчості Ю. Коваленка, В. Алтанця, В. Кабаченка. Нонконформізм з модерністськими тенденціями присутній у творах В. Стрельникова, Л. Ястреб, О. Ануфрієва, В. Маринюка, В. Хруща, постконцептуалізм (з початку 1980-х) – С. Ануфрієва, Л. Войцехова, «трансавангард» (із середини 1980-х) – у творчості О. Ройтбурда, В. Рябченка, С. Ликова й ін.

Появі регіонального нонконформістського компонента в культурі Одеси 1960-80-х рр. сприяли: 1) інноваційні внутрішні культурні феномени, авангард у мистецтві початку ХХ ст.; 2) тиск ідеології та методу соціалістичного реалізму в 1930-50-ті рр.; 3) соціальні зміни в 1960-ті рр., пов'язані з «відлигою», 4) міжнародні культурні акції 1950-70-х рр., 5) поява нової інформації: альбомів з репродукціями творів світового модерністського мистецтва, мистецьких часописів; 6) деяка динаміка та зміни в офіційному мистецтві: поява митців «суворого стилю» тощо.

Культурна ситуація в цілому характеризується «мікшованістю»: накладанням неофіційної субкультури на офіційну культуру, нонконформізму на конформізм.

У підрозділі 2.3 «Основні етапи формування мистецького нонконформізму Одеси» репрезентується часова трансформація нонконформізму. Виділено три часові етапи: 1950-60-ті рр. – передумови виникнення, 1960-70-ті рр. – розквіт нонконформізму та 1980-ті рр. – наслідки: певне «знесення» нонконформізму і його трансформація у постмодерністські форми.

Безпосереднім підґрунтям для появи одеських нонконформістів у 1950-х рр. була діяльність «першого авангардиста Одеси» О. Соколова та творчість Ю. Єгорова, шістдесятника з елементами «суворого стилю». Ядро нонконформістської групи складало: В. Стрельников, О. Ануфрієв, Л. Ястреб, В. Маринюк, В. Басанець, В. Хрущ, С. Сичов. У 1960-70-ті рр. в Одесі товариство митців андерграунда нараховувало понад тридцять персон, крім вищезгаданих: А. Асаба, І. Божко, П. Борисюк, О. Волошинов, Н. Гайдук, О. Дмитрієв, Л. Дульфан, А. Зільберман, Ю. Коваленко, М. Ковальський, В. Коровенко, Р. Макоєв, М. Матусевич, Л. Межберг, В. Наумець, М. Новиков, І. Островський, Е. Павлов, Є. Рахманін, В. Рисович, А. Ріхтер, В. Сазонов, Е. Серпіонова, М. Степанов, О. Стовбур, В. Цюпка, М. Черешня, Ю. Шуревич й ін.

У 1960-70-ті рр. з'явилися перші колекціонери нонконформістського мистецтва: музиканти, літератори, журналісти, медики, дипломати (В. Асрієв, С. Вернік, Є. Голубовський, Ф. Кохріхт й ін.). Сформувалося усталене культурне нонконформістське середовище. Одеський регіон став одним з найактивніших і найяскравіших культурних центрів України.

На підставі багатьох фактів: численних квартирних виставок в Одесі, у Москві, спілкування з митцями легендарної московської «Ліанозовської групи», «парканної» виставки в Одесі 1967 р. у Пале-Роялі біля Оперного театру «Сичик + Хрущик», «редакційних виставок», художніх лотерей тощо, доведено існування в Одесі опозиції, альтернативи офіційному мистецтву, добре організованого нонконформістського середовища. У 1979 р. відбулася «Виставка українських художників» (Мюнхен–Лондон–Париж–Нью-Йорк) – перша репрезентація українського неофіційного мистецтва за кордоном, до якої увійшли переважно твори одеситів.

Деякий час група, кістяк якої становили вищезгадані одеські митці, виступала під назвою «Шлях» (1990), брала участь у заснуванні галереї «Човен» (1992). На її ґрунті було створено об'єднання «Мамай» (1998).

З 1983 р. інший прояв нонконформізму втілювався в акціях постконцептуалістів одеського «АПТАРТу», що згодом переріс у «Медгерменевтику» (С. Ануфрієв, Л. Войцехов, С. Мартинчик й ін.). З середини 1980-х рр. заявила про себе виставками південна хвиля українського трансавангарду (О. Ройтбурд, В. Рябченко, С. Ликов й ін.). В 1986 р. у зв'язку з новою політикою держави (у «період перебудови») вперше в Одесі (і в Україні) почався процес інституалізації андерграундних течій, а са

ме: заснування у 1986 р. ТОХа (Товариство одеських художників), створення на початку 1990-х рр. Центра сучасного мистецтва «Тирс», асоціації «Нове мистецтво», що стимулювали швидко й інтенсивно експансію нетрадиційних для Одеси видів сучасного мистецтва: об'єктів, інсталяцій, відео-інсталяцій, перформенсів.

Третій розділ «Специфіка творчості митців-нонконформістів Одеси» складається з трьох підрозділів і присвячений вивченню концепцій та творчого надбання одеських митців.

У підрозділі 3.1 «Мистецькі концепції та їх живописні реалізації» виявлено концепції та розглянуто творчу спадщину найяскравіших одеських митців-нонконформістів (обраних за критеріями високого рівня творчої активності та культури, нестандартного мистецького мислення, нетрадиційних нонконформістських форм тощо): О. Соколов, О. Ануфрієв, В. Стрельников, Л. Ястреб, В. Маринюк, В. Басанець, В. Хрущ, С. Сичов. Здійснено мистецтвознавчий аналіз творчості інших митців (Ю. Єгоров, В. Цюпка, О. Волошинов, О. Стовбур, Є. Рахманін, В. Наумець, В. Сазонов, Р. Макоєв, М. Степанов, Л. Дульфан, І. Божко, С. Савченко), у творчості яких присутні елементи нонконформізму. Дано ілюстративне наглядне доповнення (в додатках) маловідомих мистецьких творів та архівних фотоматеріалів досліджуваного періоду. Проаналізовано індивідуальні особливості та мистецькі уподобання, введено в науковий обіг нові факти та чинники.

Культурологічними ознаками нонконформізму одеських митців є: ієрархія цінностей та змістів, стилістична революційність творів, участь у неофіційних виставках, нонконформістська моральна позиція. Для творчості О. Соколова характерне експериментування з модерністськими напрямками, стоїцизм як особистісна позиція. О. Ануфрієв звертався до чуттєвих начал, природного, щиросердого, здійснив перехід від захоплення багатьма напрямками модернізму до «фантастичного реалізму», залучення до сакральних тем. В. Стрельников у процесі роботи над пейзажами старої Одеси перейшов від умовно-фігуративних до абстрактних форм. У стилістиці Л. Ястреб простежується гармонійний жіночий початок з внутрішнім світлом від динамічних композицій із центральним образом Жінки до знаковості основних образотворчих елементів. У структурно-динамічних композиціях В. Маринюка розшифровано сплав декоративних елементів народного мистецтва, давньоукраїнської ікони з модерністською естетикою, простоти виконання з майстерністю. У творчості В. Басанця виділено як домінуючі риси стан споглядальності, відповідно до його концепції «комфортності», теплий колорит у поєднанні з усталеними образами-символами. Творам В. Хруща притаманні артистичність жесту, поєднання аристократизму, естетизму з природним живописним чуттям і легкістю виконання, взаємодія традицій «південноруської» школи живопису з модерністськими напрямками. Визначено максималізм С. Сичова, проаналізовано його ранні психологічні твори, напружені в кольорі та динамічні за станом. Важливим елементом його творчості є схильність до східних мотивів, тема самотності, гостре відчуття драматизму людського життя.

Серед основних естетико-світоглядних рис групи одеських нонконформістів (1960-70-х рр. і митців, що увійшли в цю групу в 1980-ті рр.) виділено: ідеалізм, образно-інтуїтивне мислення, серйозність, довіра до глядача, споглядальність, романтика, оптимістичний світогляд. На наш погляд, указані риси відрізняють цих митців від концептуалістів, що з'явилися на межі 1970-80-х рр., і від митців південної хвилі трансавангарду, початок творчості яких припадає на середину 1980-х. Вони також протистоять радикальним, брутальним формам самовиразу, притаманним «дев'яностникам».

У підрозділі 3.2. «Композиційно-стилістична структура творів одеських митців» проаналізовано стилістичну специфіку творчості митців Одеси на загальних засадах теорії композиції (на її основних елементах: просторі, кольорі, формі, русі та змісті).

У митців-нонконформістів Одеси опозиція соцреалізму реалізувалася, в основному, у стилістиці. Вона виявилася в «інтимності» сюжетів, «інших» (від пануючого методу соцреалізму) жанрах, формах і техніках, як-от: абстрактні композиції, різні фактури, колажність. Мистецтво нонконформістів, як і авангардистів, було спрямоване на самопізнання, зверталось до метафізичного, і тому закономірно опанувало абстрактні форми. Одеська абстракція 1970-80-х рр. має ряд прикметних рис (у Л. Ястреб, В. Цюпка, О. Стовбура): вона природна за кольором, в основі ідеї може бути пейзаж, сак

ральне (ікона) або народне мистецтво (орнамент килима); загалом вона споглядальна, неагресивна. Культивується світлоносність, тому частим є вживання білого кольору, що слугує домінантою. Вироблена своя система умовних знаків у вигляді стрілки, хреста, кола тощо. При опорі на традиції модернізму й українського народного мистецтва привнесений новий підхід часу.

За стилістикою творчість художників-нонконформістів поділено на: 1) умовну фігуративність (О. Ануфрієв, В. Басанець, С. Сичов); 2) фігуративність, що межує з абстракцією (В. Маринюк, В. Хрущ, Л. Ястреб); 3) абстрактне мистецтво (О. Соколов, В. Стрельников, В. Цюпко). За темпераментом і схильністю до різних напрямів пропонується поділ на: 1) мінімалізм, споглядальний живопис (В. Стрельников, В. Басанець, О. Стівбур), 2) ліричну, експресіоністичну та геометричну абстракцію: (В. Цюпко, Є. Рахманін, Л. Ястреб), 3) неоміфологізм: (А. Шопін, В. Хрущ, Л. Дульфан); 4) фольклоризм (А. Антонюк, В. Алтанець, Ю. Коваленко).

Серед провідних стилістичних особливостей одеського мистецького нонконформізму визначено: 1) національне підґрунтя – звернення до архетипів, прамови мистецтва; 2) «аура», атмосфера Одеси, наступність традиції «південноруської» школи, система поглядів та ідейних засад розвитку культури Причорномор'я; 3) особливий південний колорит, що увібрав у себе сонячне світло й тепло, панування живих і насичених фарб, пріоритет палітри з теплими тонами; 4) традиції світового, російського, українського модернізму й авангарду. Свідомою і радикальною була в нонконформізмі відмова від натуралізму, мімесісу, перехід до умовного зображення форми.

У *підрозділі 3.3 «Жанрово-видові особливості творів нонконформістів Одеси»* виявлено деякі загальні та індивідуальні тенденції в жанровій і видовій специфіці мистецтва нонконформістів протягом 1960-80-х рр.

У 1960-ті рр. обрані митцями жанри носили в основному класичний характер. Період з середини 1960-х – початок 1970-х рр. позначений творчими пошуками. Часто митці звертаються до урбаністичної теми. 1970-ті рр. – найбільш плідні, цікаві та багаті експериментами з новими формами й мовою мистецтва у творчості багатьох нонконформістів. Найадекватнішим нонконформістським ідеям серед видів мистецтва виявився станковий живопис (невеликі за розміром твори були більш портативні та демонструвалися на квартирних виставках). У ці роки митці знаходять основні творчі теми й затверджуються в манері письма, що збережеться на довгі роки. У 1980-ті рр. відбувається удосконалення та розроблення минулих тем. Техніка олійного живопису поступово в 1980-х рр. у багатьох одеських митців, творчість яких ми розглядаємо, поступається місцем темпері, акрилу, що зв'язано з переходом від реалізму до більш умовного, абстрактного зображення.

Основні жанри станкових живописних творів нонконформістів 1960-80-х рр. такі: пейзаж (зазвичай одеський), портрет (друзів), абстрактна чи умовно-фігуративна композиція (у якій часто виокремлено образ жінки), де стверджений «інший» (від офіційного мистецтва) метод зображення.

1960-80-ті рр. є також важливим етапом у формуванні монументальної школи в Одесі. Саме в цій царині, незважаючи на «офіційність» замовлення, нонконформістами було знайдено компроміс між індивідуальними й колективними уподобаннями та вирішено низку професійних завдань: архітектура, оперування структурами, декоративність, локальність кольору, пластичність й конструктивність, графічність, лінійність силуетів, поєднання абстрактних форм та умовного зображення.

Графіка не була основним видом творчої самореалізації одеських митців-нонконформістів, однак саме в графіці легше «прочитуються» деякі основні конструктивні ідеї: легкість, неперевантаженість, незавершеність, умовність, сплосченість, декоративність, від моно- чи поліколірного лінійного малюнку, лінійного жесту, спонтанності до світло-тонового проробленого нюансування для відображення емоційного й філософського змісту світу природи й особистості творця.

Для скульптури нонконформістів (що також, як і графіка, не посідає провідного місця в мистецтві Одеси) притаманне «модерністське» бачення ХХ ст. у поєднанні з національною традицією: домінування цілісної культури пластичного мислення, що визначається перевагою художнього образу над сюжетом чи тематикою, з'єднання фактур, об'єму та кольору, естетизм, український гумор у творах тощо. У цілому ж, на прикладі одеського мистецтва 1960-80-х рр. проглядається тенденція синтезу,

взаємопроникнення різних видів мистецтв, що є характерною ознакою мистецького нонконформізму.

ВИСНОВКИ

У **Висновках**, що завершують роботу, підведено підсумки дисертаційного дослідження та викладено основні теоретичні положення дисертації.

1. Нонконформізм є багатошаровим і досить суперечливим явищем культури. Йому властиве прагнення до відновлення, в основі чого лежать воля, бунтарство, інакомислення, творчість, креативне мислення. Він сприяє створенню нових цінностей, образів, нетрадиційних форм вираження, що зближує його за бунтарською позицією (бути попереду) з авангардом і за стилістикою – з модернізмом. Нонконформізм 1960-х рр. (контркультура, неоавангард), вплинув на становлення постмодернізму (трансавангарду).

2. Відзначено відмінності між західною й вітчизняною нонконформістською культурою 1960-80-х рр., які полягають, по-перше, в умовах: західна оперувала в рамках ліберального суспільства, а вітчизняна – в рамках державної цензури та соціалістичної ідеології. По-друге, відмінності проявлені в стилістиці: у більш революційних (епатажних) формах мистецтва на Заході – «неоавангардне мистецтво» та в революції форм усередині мистецтва в Україні – «неомодерністичне мистецтво», яке було більш традиційним та незаангажованим.

3. Уточнено специфіку українського нонконформістського мистецтва 1960-80-х рр., що полягає: 1) у відродженні національної культури, зверненні до першооснов української ментальності, фольклорних традицій; 2) у співставленні себе зі світовим мистецьким процесом; 3) у зосередженості на професійних завданнях, де форма й зміст спрямовані на естетизацію мистецтва; 4) у довірливому, інтимному зверненні до людини; 5) сакральності, неприйнятті офіційної ідеології; 6) іdealізмі, романтичності й емоційності, пошуку правди й чесної позиції. Український мистецький нонконформізм представлений регіональними школами з характерними особливостями в Харкові, Дніпропетровську, Миколаєві, Івано-Франківську, Ужгороді, але головними центрами образотворчого процесу лишалися Київ, Львів і Одеса.

4. Хронологічні рамки явища мистецького нонконформізму в Одесі: 1950-60-ті рр. – предтеча мистецького нонконформізму («космізм», авангардизм О. Соколова та реалізм з елементами модернізму й «суворого стилю» Ю. Єгорова), 1960-80-ті рр. – нонконформізм, модерністські тенденції (О. Ануфрієв, В. Стрельников, Л. Ястреб, В. Маринюк, В. Хрущ, В. Басанець, С. Сичов й ін.); 1980-90-ті рр. – наслідки нонконформізму (постмодернізм: постконцептуалізм С. Ануфрієва, Л. Войцехова, С. Мартинчик і трансавангард О. Ройтбурда, В. Рябченка, С. Ликова й ін.).

5. Нонконформізм розглянуто в контексті образотворчого мистецтва Одеси 1960-80-х рр. з його основними напрямками: 1) соцреалізм, 2) імпресіонізм (реалізм із традиціями південноруської школи живопису), 3) модерністське неофіційне мистецтво (андерграунд). Виявлено певний дуалізм нонконформізму й конформізму, що більшою чи меншою мірою було притаманно одеситам: від активного, відкритого морально-естетичного бунтарства (В. Хрущ, О. Ануфрієв, С. Сичов) до андерграунда, підпільного неофіційного мистецтва, «інших» митців, маловідомих широкій публіці (В. Павлов, В. Сиренко, М. Новиков), а також «тихого», «порубіжного» з офіційним мистецтвом (Ю. Єгоров, В. Басанець, М. Степанов). В 1950-ті рр., коли найменші прояви модернізму переслідувалися, «найвідкритішим» нонконформістом був О. Соколов. З середини 1980-х нонконформізм поширився у мистецькому колі: з'явилися постконцептуалісти та трансавангардисти тощо.

6. Відзначено, що нонконформізм був скоріше явищем елітарним, ніж масовим, малозрозумілим широким верствам населення, однак підтримуваний тонким прошарком інтелігенції (вітчизняними філософами, медиками, журналістами, літераторами, музикантами та іноземними дипломатами). Мистецтво одеських нонконформістів 1960-70-х рр. було досить цнотливе, трималося в рамках стилю, форми із загостренням модерністських і національних рис. Екстремістські, епатажні прояви західного неоавангарду знайшли втілення скоріше у творчості одеських «дев'яностників», у звертанні до табуованих раніше тем: релігії, смерті, сексу тощо. Нонконформізм у творчості одеських

художників пройшов шлях від нищення заборон на стилістичні прояви в мистецтві (абстракцію, сюрреалізм) до незгоди з офіційними, ідеологічними та моральними заборонами.

7. В образотворчому мистецтві Одеси нонконформізм проявився в наступних аспектах: 1) філософському, світоглядному (незгоді з позитивістською соціалістичною системою): у зверненні до національного, підсвідомого, образно-інтуїтивного, сакрального; 2) психологічному: у неприйнятті соціалістичного колективізму, вимушеної ізоляції, протесті проти догм, штампів, стандартів, фальшивості, одноманітності, диктату соціалістичної ідеології; 3) соціальному: створенні своєї системи ставлення до навколишнього світу; 4) моральному: у відстоюванні власної позиції, відповідальності перед суспільством, свого достоїнства та моральних цінностей, права на показ творів; 5) мистецькому: у створенні нових естетичних цінностей, адекватних власним поглядам і сучасному мистецтву; 6) аксіологічному аспекті: у захисті (чи створенні, відновленні) внутрішніх (моральних, естетичних, соціальних) цінностей, наприклад свободи.

8. Підкреслено, що однією з провідних рис нонконформізму в одеському мистецтві було превалювання морально-естетичних цінностей над політичним й ідеологічним забарвленням. Новизна й унікальність мистецтва більшості одеських художників-нонконформістів 1960-80-х рр. полягає в тому, що вони створили нову формотворчу систему естетичних цінностей.

9. Досліджено світосприймання одеського мистецького нонконформізму в персоналіях. Характерними рисами його є інакомислення, ідеалізм, образно-інтуїтивне мислення, ієрархія цінностей і змістів, незаангажованість, аполітичність, романтичність, споглядальність, інтернаціоналізм, елітарність, що дозволяє говорити про модерністську естетику в умовах постмодернізму. Основні естетико-культурні принципи творчості одеських митців-нонконформістів: свобода, неофіційність, щирість, гідність, світло як категорія філософська, адекватність сучасному мистецтву, простота, природність, професіоналізм, самодостатність, краса, цілісність.

10. Виявлено формально-стилістичні ознаки творчості на прикладі різних видів одеського нонконформістського мистецтва (монументального й станкового, живопису, графіки, скульптури): світлоносність (тому часте використання білого як світла – чистоти, духовності, перетворення), колористика (цінність кольору, живопису), композиційна вишуканість мови, тонове й колірне аранжування, дбайливе ставлення до фактури поверхні, цілісність форми, умовність простору, «виробленість» твору, відхід від конкретики до узагальненості, стилізації, більшій декоративності; монументальність, відстороненість чи психологізація образів, перевага логіки пластики, «мотиву» (наприклад, жінки, міста) над сюжетністю, образність, пластичність, камерність.

11. Позначено основні архетипи у творчості одеських нонконформістів: жінка, мати та дитя, місто-будинки, небо-земля-вода, море, гора, хрест, стріла, світове древо, космічне яйце, човен. Основні жанри станкового живопису нонконформістів: портрет (найчастіше жіночий), пейзаж (урбаністичний чи морський з образом Одеси), натюрморт, композиція.

12. Розроблено класифікацію творчості одеських митців-нонконформістів за стилістикою у двох ракурсах. Перший: умовна фігуративність, фігуративність, що межує з абстракцією й абстрактне мистецтво. Другий: мінімалізм, споглядальний живопис, лірична чи геометрична абстракція, неоміфологізм, фольклоризм. Виявлено зв'язок мистецького нонконформізму Одеси з такими явищами, як сакральне мистецтво (ікона) та народне українське й російське мистецтво (фольклор), первісне мистецтво, раннє Відродження, бароко. Також у ньому присутні елементи багатьох художніх напрямів світового мистецтва ХХ ст. (і, зокрема, модерністських): постімпресіонізм, кубізм, фовізм, експресіонізм, сюрреалізм, абстракціонізм, конструктивізм, мінімалізм, концептуальне мистецтво тощо.

13. Проаналізовано творчість митців-нонконформістів Одеси, як частину загальнокультурного явища андерграунду, що стало альтернативою офіційному ідеологічному мистецтву соцреалізму. Це було досить велике (за кількістю «нонконформістських» художників і широтою мистецьких акцій) і системне явище на відміну від Києва, Львова й інших міст України. Заслуга їх у тому, що вони частково заповнили нішу між авангардом і сучасним світовим мистецтвом. Одеський мистецький нон

конформізм був налаштований на діалог із сучасною світовою культурою, не приймав вимушеної ізоляції, мав самостійний і оригінальний характер, був художньо-естетичним синтезом традицій. Він поєднав модерністські/авангардистські ідеї із продуктивним переосмисленням принципів класичної європейської та східної культур, народного українського мистецтва, одеської (південноруської) школи живопису та культури Причорномор'я.

14. Значення нонконформізму в культурі сьогодення полягає у виховній ролі нонконформістів щодо молодшого покоління митців, входження в загальнолюдський мистецький простір, відновлення національних рис культури. У перспективі подальшого дослідження теми передбачається опрацювання таких аспектів: теоретико-мистецтвознавчий аналіз творчості постконцептуалістів і трансавангардистів Одеси 1980-90-х рр., вихід на філософську проблему співвідношення нонконформізму й конформізму в сучасній культурі тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Котова О. О. Історія мистецтва нонконформізму в культурі Одеси 1960-80-х років / Ольга Котова // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2004. – №4. – С. 71-77.
2. Котова О. О. Художники-нонконформісти в культурному просторі Одеси 1960-80-х років / Ольга Котова // Культура і мистецтво в сучасному світі. – 2004. – №5. – С. 234-240.
3. Котова О. О. Пошук нових форм у культурі Одеси 1960-80-х рр. / Ольга Котова // Вісник КНУКіМ : зб. наук. пр. – 2005. – №11. – С.74-82.
4. Котова О. О. Мистецький нонконформізм Одеси в україно- російському культурному контексті 60-80-х рр. ХХ ст. / Ольга Котова // Культура і сучасність : альманах. – К: ДАКККіМ. – 2005. – №1. – С. 99-106.
5. Котова О. О. Нонконформістський рух у світовому культурному контексті: до історії питання / Ольга Котова // Київське музикознавство: культурологія та мистецтвознавство: зб. статей. – К.: Наук. видання Київ. держ. вищ. муз. училища ім. Р. М. Глієра, 2005. – № 18. – С. 33-43.
6. Котова О. А. Естетико-культурні принципи творчості художників- нонконформістів Одеси / Ольга Котова // Науковий вісник ПДПУ ім. К. Д. Ушинського.– Одеса. – 2002. – Ч. 2. – №10. – С.114-118.
7. Котова О. А. Портрет Ю. Н. Егорова з друзями - нонконформістами в культурному просторі Одеси / О. А. Котова, Д. Е. Горбачев // Виховання і культура. – Одеса, 2003. – №1-2. – С. 22-32.
8. Котова О. Неофіційна Одеса 1960-1980-х / Ольга Котова // Галерея. – 2004. – №1. – С.12-13.
9. Котова О. О. Мистецтво любити Євгена Рахманіна / Ольга Котова // Галерея. – 2004. – №4. – 32 с.
10. Котова О. А. Скульптор Николай Степанов / Ольга Котова // Виховання і культура. – Одеса, 2004. – №1-2. – С. 51-53.
11. Котова О. О. Особливості творчості художників-нонконформістів Одеси в світовому культурному контексті 60-80-х рр. ХХ ст. // Українська культура: питання історії, теорії, методики: зб. матеріалів Всеукр. наук. конф. студентів і молодих учених: у 2 ч. / Упоряд. І. М. Цуркан.- Херсон: ХДУ, 2005. – Ч.1. – С. 56-63.
12. Котова О. О. Мистецтво одеського андерграунду в україно-російському культурному контексті 60-80-х рр. ХХ ст. // Міст (Мистецтво, історія, сучасність, теорія) / Ольга Котова. – К.: ВХ Студіо. – 2005. – №2. – С. 109-118.
13. Котова О. А. Хрущ – «легенда» // Дерибасовская-Ришельевская: Одесский альманах / Сост. Ф. Д. Кохрихт, Е. М. Голубовский, О. И. Губарь. – Одеса: «ВМВ», 2006. – № 24. – С. 235-243.
14. Котова О. А. Произведения художников-нонконформистов в музейных собраниях Одессы / Ольга Котова // Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-пр. конф. «Музей. Історія. Одеса». – Одеса: Астропринт, 2006. – С. 184-189.

15. Котова О. А. «Проявление» в Одессе Владимира Наумца // Дерибасовская-Ришельевская: Одесский альманах / Сост. Ф. Д. Кохрихт, Е. М. Голубовский, О. И. Губарь. – Одесса: «Печатный дом», 2007. – № 28. – С. 230-233.

16. Котова О. А. Нонконформистское проявление культуры в изобразительном искусстве Одессы 1960-80-х гг. // Параллелошар / Сост. С. Ковальский, А. Пушина. – СПб.: Музей нонконформистского искусства, 2007. – № 3. – С. 131-137.

АНОТАЦІЯ

Котова О.О. Нонконформізм в образотворчому мистецтві Одеси як явище культури 60-80-х років ХХ століття. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури. – Національна музична академія імені П. І. Чайковського Міністерства культури і туризму України. – Київ, 2008.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню нонконформізму як явища культури на матеріалі творчості групи художників Одеси. Простежено історію розвитку нонконформізму, його соціально-психологічні та культурно-естетичні аспекти. Доповнено характеристику українського неофіційного мистецтва, особливості основних його шкіл у контексті вітчизняного і світового мистецтва 1960-80-х рр.

Запропоновано регіональний напрямок дослідження нонконформізму: вивчення культурологічних засад регіону, виявлення специфіки «одеської школи».

Зібрано й введено в науковий обіг новий фактологічний матеріал. Уперше зроблено системний культурологічний і мистецтвознавчий аналіз жанрових, видових, композиційно-стилістичних особливостей творчості одеських нонконформістів у часовій трансформації. Проаналізовано внесок і вплив одеських художників-нонконформістів 1960-70-х рр. на творчість постконцептуалістів 1980-х рр., трансавангардистів 1980-90-х рр. і сучасних митців.

Ключові слова: одеський мистецький нонконформізм, неофіційна культура, андерграунд, свобода.

АННОТАЦИЯ

Котова О. А. Нонконформизм в изобразительном искусстве Одессы как явление культуры 60-80-х годов ХХ века. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата искусствоведения по специальности 26.00.01 – теория и история культуры. – Национальная музыкальная академия им. П. И. Чайковского Министерства культуры и туризма Украины. – Киев, 2008.

Диссертационная работа посвящена исследованию нонконформизма как явления культуры на материале творчества художников Одессы 1960-80-х гг. Нонконформизму как культурному феномену присуще стремление к обновлению, в основе чего лежат свобода, бунтарство, инакомыслие, творчество, креативное, новаторское мышление. Исследованы история развития нонконформизма, его социально-психологические, эстетико-культурные аспекты. Дополнена характеристика украинского неофициального искусства, особенности основных его очагов (школ) в контексте отечественного (советского) и мирового искусства 1960-80-х гг.

Предложено региональное направление исследования нонконформизма: изучение культурологических основ региона, выявление специфики «одесской школы». Художественная проблематика подана в контекстных связях со сферами бытия культуры прошлого и настоящего.

Произведен культурологический анализ явления нонконформизма Одессы, выявлены особенности его развития, собран и введен в научный оборот фактологический новый материал. Проанализировано творчество О. Соколова, А. Ануфриева, В. Стрельникова, Л. Ястреб, В. Маринюка, В. Басанца, В. Хруща, С. Сычева и других художников, составлявших ядро группы одесских нонконформистов.

В ходе исследования осмыслено мировоззрение одесских художников-нонконформистов, эстетико-культурные и творческие проблемы, методы, концепции, стилистика их произведений. Особенности одесского художественного нонконформизма явились его незаангажированность, камерность, созерцательность, связь традиции южнорусской школы с модернистскими и авангардными тенденциями, с сакральным (иконой) и украинским народным искусством (фольклором). Также его отличают сосредоточение на красоте языка живописи: светоносность и тонкость колорита, целостность формы, изысканность композиции, фактуры поверхности. К основным жанрам одесского нонконформистского искусства относятся: городской или морской пейзаж (Одессы), портрет (в основном, женский), абстрактная или декоративная условно-фигуративная композиция. Выявлен переход от мимесиса к условной, абстрагированной форме, знаку, символу.

Рассмотрен процесс становления нонконформистского движения в культуре Одессы, выявлены предпосылки его возникновения и последствия. Выделены основные этапы формирования творчества группы художников-нонконформистов Одессы. Впервые осуществлен системный культурологический и искусствоведческий анализ жанровых, видовых, композиционно-стилистических особенностей произведений одесских нонконформистов во временной трансформации. Проанализирован вклад и влияние одесских художников-нонконформистов 1960-70-х гг. на творчество постконцептуалистов 1980-х гг., трансавангардистов 1980-90-х гг. и современных художников.

Проанализированы культурная ситуация 1960-80-х гг.: конформизм и нонконформизм, официальное и неофициальное искусство, поиски новых форм выражения в культуре: литературе, музыке, театре, кино, искусстве. Представлен и обоснован культурный контекст (Украины, России, мировой), в котором формировался одесский художественный нонконформизм.

Ключевые слова: одесский художественный нонконформизм, неофициальная культура, андерграунд, свобода.

ANNOTATION

Komova O. O. Non-conformism as a phenomenon of culture: on creative material of Odessa artist group working in 1960-80s. Manuscript.

A dissertation to obtain a scientific degree of kandidat in art criticism on specialty 26.00.01. - Theory and history of culture. - The National Musical Academy of Ukraine of P. I. Tchaikovsky, The Ministry of Culture and Tourism of Ukraine, Kiev, 2008.

The presented dissertational work is a research into non-conformism as a phenomenon of culture on creative material of Odessa artist group, one of the sources of underground culture in former USSR in 1960-80s. The research comprises artistic, cultural, philosophical, social, political, and historical factors of the time period under consideration.

Non-conformism as a phenomenon of culture strives for updating on the basis of freedom, rebelliousness, heterodoxy, and creativity.

The historiography of non-conformism and its theoretical aspects have been investigated. Description of Ukrainian national non-conformism art, peculiarities of its schools within the context of soviet and global art in 1960-80s has been contributed into.

A regional direction (combined with theoretical and historical) was chosen: studying into cultural bases of a regional research- peculiarity of Odessa art school, the Black Sea Coast culture, southern Russian traditions, as well as avant-garde and modernism, both traditional and new, developing a scientific historical and factual base.

Artistic problems have been revealed through contextual links with the cultures of the present and past.

The phenomenon of Odessa non-conformism has been considered; its aspects and features have been shown within the cultural context. Creative activity of Odessa artist group was focused on. Their art was alternative to official socialist realism and has become a link between avant-garde and modern art keeping traditions of national culture.

Keywords: culture, art non-conformism, informal and official culture, underground, cultural studies, creativity, freedom.